

‘Zorg dat je later niet een ander z’n hok hoeft schoon te maken’

Klasse- en seksspecifieke boodschappen van ouders aan kinderen

Dit artikel gaat over de aspiratievorming van jonge mensen - zowel mannen als vrouwen - afkomstig uit verschillende sociale klassen. Boodschappen van ouders spelen een belangrijke rol bij de vorming van aspiraties, omdat ze in eerste instantie de sociale horizon van kinderen bepalen. Hoe zien ouderlijke boodschappen eruit, en zijn er verschillen aan te geven tussen de klassen en de seksen?¹ Ik heb deze vragen uitgewerkt door levensgeschiedenissen te analyseren, waarbij de ontwikkeling (de wording) van aspiraties centraal staat. De volgende onderwerpen zijn in interviews uitgebreid aan de orde gekomen: het ouderlijk milieu, de eigen aspiraties vroeger, de scholings- en arbeidsloopbanen, het sociale netwerk, de referentiegroepen en de sociale identiteit.

Om personen te vinden die afkomstig zijn uit verschillende sociale milieus, heb ik gekozen voor een locatiegerichte opzet. De respondenten zijn gerecruteerd uit twee van oudsher duidelijk te onderscheiden buurten in Utrecht: Ondiep en Tuindorp. De eerstgenoemde buurt is een typische arbeidersbuurt ('blauwe boorden') en de laatstgenoemde een typische middenklassebuurt ('witte boorden'). Er is een samenhang tussen de buurten en het onderwijs- en beroepsniveau van de bewoners: in 1992 verrichtte 47% van de beroepsbevolking in Ondiep eenvoudige, ongeschoolde arbeid terwijl het percentage dat zeer ingewikkelde tot wetenschappelijke arbeid verrichtte 3% was. In Tuindorp waren deze percentages respectievelijk 4% en 42% (Gemeente Utrecht: Standstatistiek 1992). In een overzicht van Utrechtse buurten naar sociale achterstand nemen Ondiep en Tuindorp van de 72 genoemde buurten respectievelijk een twaalfde en een zestigste positie in, waarbij geldt dat de buurten met de lage nummers een hoge sociale achterstand hebben (Veldman & Rohde 1990).

Ondiep bestaat uit vrij kleine vooroorlogse eengezinswoningen in de sociale huursector, waarvan het grootste gedeelte eigendom is van de

gemeente. Het aantal koopwoningen in de buurt is zeer gering. In Tuindorp staan ruime eengezinswoningen die in de jaren dertig gebouwd zijn en zich zowel in de huur- als de koopsector bevinden. De prijzen van de woningen variëren op dit moment van twee tot meer dan vier ton. De twee buurten hadden in de tijd dat de respondenten er in de jaren zeventig opgroeiden een homogener karakter dan nu. De homogeniteit in Ondiep is met name opengebroken door de komst van een groot aantal buitenlandse gezinnen. Voor Tuindorp geldt dat door de enorme stijging van de woningprijzen de buurt meer kapitaalkrachtige bewoners heeft aangetrokken.

De onderzoekspopulatie bestaat uit vijftig jonge mensen in dezelfde levensfase. De leeftijd is aan het begin van het onderzoek gesteld op vijftientwintig jaar. Ik heb gezocht naar een jonge generatie, maar wel naar mensen die op een leeftijd zijn dat ze al een aantal keuzen hebben gemaakt ten aanzien van opleiding, werk, relaties, woonomgeving en levensstijl. Ik heb vervolgens gekozen voor een ingang via de lagere scholen, de scholen in de buurt waar de respondenten in de jaren zeventig op hebben gezeten. Per buurt zijn twee scholen gekozen, een openbare en een katholieke school om mogelijke verschillen naar levensovertuiging mee te nemen. Via de onderwijzers van nu heb ik de onderwijzers van toen benaderd, en via hen de namen van de kinderen (uit de zesde klas in 1976) verkregen en opgespoord. Er is bij de interviews een gelijke verdeling gemaakt naar buurt en naar sekse (25 respondenten per buurt, 25 vrouwen en 25 mannen). Veel van de respondenten zijn uitgewaaid en wonen allang niet meer in de buurten van herkomst. Wat ze gemeenschappelijk hebben, is dat ze in dezelfde sociale omgeving zijn geboren en opgegroeid.

Ouderlijke boodschappen

Boodschappen van ouders maken deel uit van het overdrachtsproces tussen ouders en kinderen. Het zijn mededelingen met een bepaalde strekking, gericht op een bepaald doel of op een bepaalde uitkomst, vaak in de vorm van waarschuwingen en adviezen. Het gaat hierbij om de verbale overdracht van ervaringen en opvattingen en niet zozeer om gedragspatronen of identificatieprocessen (vgl. Gomperts 1992). Ze kunnen vergezeld gaan van 'warning stories', bijvoorbeeld over een aan lager wal geraakt familielid. Kinderen hebben te maken met angsten en schrikbeelden van ouders: als je maar niet dit of dat doet, of: zorg dat je toch vooral niet daar en daar terecht komt. Ouders die maatschappelijk zijn opgeklommen maar bang blijven terug te vallen, manen hun kinderen tot voorzichtigheid. Een moeder die al heel jong moest trouwen waarschuwt haar dochter niet

hetzelfde te doen. In het algemeen willen ouders die boodschappen meegeven waarmee ze op grond van eigen ervaringen denken dat hun kinderen het beste kunnen overleven. Daarnaast zeggen de boodschappen iets anders, namelijk wat ouders willen voor hun kinderen. Ze geven ook grenzen aan van wat ouders denken dat mogelijk is. Ouders zijn hierbij het produkt van hun eigen collectieve en individuele ervaringen. Hun boodschappen zijn gebaseerd op levensverwachtingen die voortkomen uit hun eigen sociale habitus en geven de speelruimte aan waarbinnen de aspiraties van de kinderen zich kunnen ontwikkelen. De oriëntaties van de eigen groep spelen een rol en het is waarschijnlijk dat klasse-ervaringen een stempel zullen zetten op de boodschappen aan de kinderen. Ook kan verwacht worden dat ouderlijke boodschappen seksespecifiek zullen zijn, dat wil zeggen dat ouders andere waarschuwingen en adviezen geven aan dochters dan aan zonen, gebaseerd op andere toekomstverwachtingen.

Ik heb aan de respondenten de vraag voorgelegd welke boodschap ze vooral van hun ouders hebben meegekregen. Het gaat dan om wat ze bij wijze van spreken nog in de oren naklinkt, over wat de ouders vooral hebben willen meegeven. Het retrospectieve karakter van de vraag, het terugblikken op een eerdere levensfase, kan vertekeningen oproepen. Zo sluiten herinneringen het heden in en kan de behoefte om het huidige zelfbeeld kloppend te maken selectief werken. Morée pleit terecht voor een 'relativerende visie' en acht het raadzaam om het geheel van het levensverhaal te betrekken bij de analyse en om mogelijke contradicties tussen vertellijnen een belangrijk aandachtspunt te laten vormen (Morée 1993). De ouderlijke boodschappen zijn in dit onderzoek op hun inhoud geanalyseerd en vervolgens in het kader van het integrale levensverhaal geplaatst, waarbij ik tenslotte uitkwam bij een aantal onderscheidingen. Ik zal hier vooral ingaan op hoofdlijnen, op de belangrijkste typeringen. De richting van de ouderlijke boodschappen zal ik uitdrukken in economische, sociale, culturele en morele boodschappen. Dit zijn globale aanduidingen, maar het gaat er vooral om waar de ouders de meeste nadruk op leggen en ze dienen ter karakterisering van het type boodschap.

Uit het empirisch materiaal komt naar voren dat er systematische verschillen bestaan in de ouderlijke boodschappen tussen de sociale klassen. Ook blijkt dat meisjes op andere 'kapitaalsbronnen' worden aangesproken dan jongens. Ik zal daarom de vier groepen afzonderlijk bespreken: de arbeidersmeisjes, de arbeidersjongens, de middenklassemeisjes en de middenklassejongens.

De arbeidersmeisjes: sociale boodschappen en hogerop komen

Op grond van de ouderlijke boodschappen valt deze groep uiteen in de traditionele arbeidersklasse, die vooral uit is op een leven waarin familie en vriendengroepen een belangrijke rol spelen, en een groep die er boodschappen voor hun dochters op nahoudt die gericht zijn op sociale mobiliteit.

Voor een aantal ouders was het belangrijk dat hun dochters ook 'gezelligheidsmensen' zouden worden net als zij en een zelfde soort leven zouden gaan leiden. Zeker in de 'gewortelde' groepen binnen de arbeidersklasse is gezelligheid een belangrijke waarde. Je kunt het een sociale aspiratie noemen: familie en vrienden liepen in en uit; er zijn grote familiefeesten; voor iedereen wordt gekookt; men gaat samen op vakantie. Deze milieus zijn vooral familiegericht, maar ook vriendengroepen (vaak gecentreerd rond een bezigheid als motorrijden, voetballen of bingo spelen) spelen een belangrijke rol. Het zijn overblijfselen van de oude buurtculturen met hun uitgebreide verwantschapsnetwerken en we zien vooral bij de generatie van de ouders nog veel elementen hieruit terug. Men kan in plaats van de oude buurt- en classesolidariteit nu beter spreken van gezelligheidsculturen, die met name gericht zijn op de vrije tijd. Een respondent:

Bij ons thuis was het altijd een zoete inval. Er was altijd wel bezoek, de burens, kennissen of familie. Maar ook via de sport van mijn vader kwamen er veel mensen. Mijn broers en zussen komen nu ook nog dagelijks thuis. Iedereen die rond etenstijd komt kan meeën, hoe vreemd en wie je ook bent, er is altijd eten.

Vrouwen hebben hier een centrale positie in het onderhouden van de sociale netwerken, terwijl de man zich op zijn werk buitenshuis concentreert. We zien in deze groep nog steeds een scherpe scheiding tussen de leefwerelden van mannen en vrouwen (vgl. Bott 1957; Elias & Scotson 1976). Vrouwen die goed met anderen om kunnen gaan hebben een hoge status in de groep, ze houden het sociale verband bij elkaar. Ze moeten hartelijk zijn, niet moeilijk doen, anderen niet tegen de schenen schoppen en vooral geen ruzies veroorzaken. Concreet betekent het: altijd de deur open hebben, koken voor de groep en het organiseren van uitjes en feesten. Deze ouders lijken ongevoelig voor de lokroep van sociale stijging. Het staat ver van ze af en ze geloven er eigenlijk niet zo in. Ze lijken niet gefrustreerd over beperkte stijgingskansen, ze zijn vooral bang dat hun eigen cultuur van gezelligheid zal afbrokkelen. In een paar gevallen

zetten ze zich er juist tegen af. Zo heeft de broer van een respondente het volgens haar moeder 'hoog in zijn bol, hij is een streber en wil altijd maar betere banen hebben'. De ouders zagen dit vroeger niet zitten en vroegen zich vaak af waarom hij toch zo anders was dan de rest. Bij dit zich afzetten kunnen we denken aan de symboliek van de zure druiven uit de fabel van Fontaine waarin zaken die als onbereikbaar worden gezien worden, sociale mobiliteit in dit geval, afgedaan als 'zuur' (Elster 1983). Turner en Bourdieu wijzen op de risico's van sociale mobiliteit voor leden van deze groepen. Ze hebben in feite twee opties: loyaliteit naar de eigen groep of een individuele en eenzame poging om bij de dominante waarden van het hogerop komen aan te sluiten (Turner 1964, Bourdieu 1984).

Andere ouders stimuleren echter wel het hogerop komen van de dochters. Eén meisje kreeg de boodschap: 'Zorg dat je uit het bouwvakkersmilieu komt, dan hoef je minder hard te werken en krijg je de kans om met een ander soort mensen in contact te komen en dan komt de rest vanzelf.' De manier waarop ze dat moest doen was via diploma's proberen op kantoor terecht te komen. Het ideaal van haar vader was altijd geweest om 'in je nette pak naar je werk te kunnen gaan'. De ouders hoopten op een huwelijkskandidaat uit een andere groep en waren teleurgesteld dat het uiteindelijk een jongen werd die ook uit een bouwvakkersmilieu afkomstig was. Bij de ouders van een andere respondente speelden eigen ervaringen een centrale rol. Ze waren ervan overtuigd dat je pas mag meepraten als je geleerd hebt. Zo niet, dan word je uitgebuit en vernederd. De moeder had jaren in de huishouding gewerkt in de middenklassebuurt uit dit onderzoek en had het als kwetsend ervaren dat ze in alles werd gecontroleerd. Een ander meisje kreeg regelmatig te horen: 'Zorg dat je later niet een ander zijn hok hoeft schoon te maken.'

Voorals moeders ervaren het als een vernedering om 'een ander z'n troep op te moeten ruimen'. Ze hebben dit werk tijdens hun huwelijk zelf vaak moeten doen, uit armoede omdat het gezin met het inkomen van de man niet rond kon komen. Ze hopen dat hun dochters deze schande bespaard zal blijven, en dit kan door een goede scholing. Enkele ouders zijn ook bang dat hun dochter net zo vroeg zal trouwen als zij vroeger en één moeder stuurde haar dochter toen ze veertien was naar de dokter met de boodschap: 'Ga jij de pil maar halen, want je weet nooit.' Niet alleen de waarschuwing om niet te jong trouwen, maar ook het advies om te zorgen dat je eerst alles op orde hebt voor je aan kinderen begint, wordt aan de dochters meegegeven. De ervaringen van de ouders zijn nog gekleurd door een verleden waarin materiële overleving een belangrijke zaak was;

het zijn de ouders die vaak jong moesten trouwen en enorm hebben moeten sappelen om de eindjes aan elkaar te knopen. Een respondente:

Mijn ouders zijn met niets begonnen. Ze moesten trouwen, mijn moeder was toen zestien. Ze hebben, omdat ze er bij mijn oma uitgezet zijn, twee jaar op het nachtverblijf moeten wonen. Ook daarna hadden ze niets, ze moesten zelfs een wasmachine huren.

Een aantal ouders richt zich op de middenklasse en zien het onderwijs als de manier voor hun dochters om hogerop te komen. Het is vier meisjes ook gelukt om in een ander milieu terecht te komen; het zijn de meisjes met een goed opleidingsniveau in vergelijking met de anderen. Deze dochters komen niet uit gezinnen uit de traditionele arbeiderskernen, maar uit de randgezinnen in de buurt. Soms is één van de ouders afkomstig uit een middenklassemilieu en kunnen we spreken van sociale daling. Ook zijn contacten van ouders met personen uit andere groepen, die dienen als referentiegroep, belangrijk (vgl. Merton 1966; Parkin 1972). In twee gevallen voelde het gezin zich boven de buurt staan: 'Zowel mijn ouders als mijn broer en ik voelden ons boven de buurt staan, ik had ook geen vriendinnetjes in de buurt.'

Het andere meisje heeft een moeder die afkomstig is uit een middenklassemilieu en het belangrijk vindt om zich te onderscheiden van de rest in de buurt. Haar kinderen mochten bijvoorbeeld beslist geen Utrechts praten en ze stond ook kritisch tegenover de achtergrond van vriendinnetjes van haar dochter om de sociale grenzen te bewaken. Ook deze moeder hoopte op een huwelijk voor haar dochter met iemand uit een hoger milieu. Bij de andere twee meisjes speelde een positief voorbeeld een belangrijke rol bij de eigen onderwijsloopbaan. In het ene geval ging het om een vader die op latere leeftijd een aantrekkelijke baan kreeg aangeboden en in het andere geval om een oudere zus die als kapster de kans kreeg om een eigen zaak te beginnen. Specifieke ontwikkelingen in de gezinsgeschiedenis spelen hier een rol en we kunnen veronderstellen dat toekomstverwachtingen gebaseerd zijn op eerdere ervaringen en dat het aspiratieniveau na succes zal stijgen (Lewin 1944).

De arbeidersjongens: economische boodschappen en op het rechte pad blijven

Jongens uit de arbeidersbuurt spreiden een door ouders sterk gestimuleerd arbeidsethos ten toon. Ouders zien over het algemeen bescheiden opties

voor hun zonen, waarin betaald werk centraal staat. Zij willen in het algemeen hetzelfde voor hun zonen als ze zelf hebben. De ouders van een respondent: 'Zorg dat je later een vaste baan hebt met een goed inkomen, zodat je een goede toekomst hebt.' Een andere jongen: 'Ze zeiden altijd, zorg dat je later goed je brood kunt verdienen.' Weer een ander: 'Het waren niet zulke strebers, ze zeiden altijd : je boterham op tijd, het goed voor elkaar hebben en geen ellende.'

Zorgen dat je brood op de plank hebt staat centraal voor veel ouders en een goede baan staat voor een goedbetaalde baan, zodat je geen financiële zorgen krijgt. De toekomstige kostwinnersverantwoordelijkheid voor de zonen weegt zwaar, het wordt door ouders benadrukt dat de zonen hun leven op eigen kracht moeten maken. We zien hier, als we een vergelijking maken met de meisjes, minder vaak opdrachten tot sociale stijging. Meisjes hebben daartoe misschien meer mogelijkheden via de huwelijksmarkt. Jongens moeten later een gezin gaan onderhouden en ze moeten in ieder geval werk hebben. Het liefst ook vast werk, zoals een ambtenaar een hoge status heeft niet zozeer vanwege het salaris, maar vanwege de zekerheid die een dergelijke positie met zich meebrengt. En zekerheid wordt gelijkgesteld aan succes.

De meeste vaders werken in de bouw en ze geven deze beroepsaspiraties door aan hun zoons. Handarbeid heeft in de groep een hoge status. Een vak leren, iets met je handen kunnen en vakmanschap staan hoog in het vaandel. Een veel gehoorde uitdrukking is: 'Wat zijn ogen zien, dat kunnen zijn handen.' Een respondent: 'Ik kon een hoop met mijn handen, dat heb ik van mijn vader. Zelf dingen maken, creatief zijn, ik heb het allemaal geleerd.' Een ander: 'Schilder wilde ik worden, dat leek me prachtig, ik wilde in elk geval iets met mijn handen.'

Schoolopleidingen worden door de ouders vaak als middel gezien om later een goede baan te krijgen. Het verwerven van cultureel kapitaal door middel van onderwijs lijkt van ondergeschikt belang. Kenmerkend is bijvoorbeeld de uitspraak van een respondent: 'Maar ik zeg weleens, iemand die z'n eigen echt helemaal de rambam zit te leren en die komt van school, die loopt ook in de WW en dan kun je maar beter als je zestien bent gaan werken, dan heb je vaak meer.' Of: 'Dat schooldiploma heb je echt nodig, als je bij een baas komt vragen ze er naar, verder voor mezelf zegt die hele school me niets, echt niets.'

Een mogelijke ontsnapingsroute uit deze vrij voorspelbare levenslooppatronen vormt de sport. Verschillende ouders stimuleren de sportactiviteiten van hun zoon en willen graag dat hij daarin zal uitblinken, ze zien dit als een mogelijkheid om 'iets te worden'. Voorbeelden van beroemd geworden eenvoudige jongens uit de omgeving spelen daarbij een rol.

Sommige jongens hebben nog spijt van deze onvervulde wens, die we in dit verband als een compenserende aspiratie kunnen opvatten.

De cultuur van de noodzakelijkheid gaat inderdaad nog steeds op voor deze ouders.² Bestaanscondities zijn door noodzaak gekleurd. Zo leidt onzekerheid in lagere klassen tot angst. Het vormt voor de ouders bijvoorbeeld een schrikbeeld om werkloos te worden en bij het 'ongeregelde volk' te gaan behoren. Bij de eigen groep horen is belangrijk voor ze en leidt tot conformiteit. Ze hebben er geen behoefte aan om op te vallen of zich te onderscheiden. 'Doe maar gewoon' is over het algemeen een veilig motto.

Terwijl soberheid bij de ouders kenmerkend is, zien we bij de zonen een grotere hang naar luxe, wat mede mogelijk is gemaakt door de vrij goede lonen van deze jongens. Ook heeft de jonge generatie binnen de arbeidersklasse de neiging om sociale stijging te vertalen in consumptie en vrijetijdsbesteding (vgl. Abma 1990). Het hebben van spullen, dure auto's en verre vakantie-reizen is belangrijk voor ze en geeft status.

Een tweede boodschap voor de jongens drukt de wel zeer bescheiden opties van een aantal ouders uit: zorg dat je op het rechte pad blijft en zorg dat je niet in de armoede of de ellende terechtkomt. Verschillende ouders waren bang dat zoons af zouden glijden en bij de 'asociale' terecht zouden komen. Benedengrenzen moeten vooral duidelijk blijven. Dit zijn ouders die zelf opgeklommen zijn, of zich uit ellendige situaties hebben weten te redden. Een respondent: 'Ze zeiden altijd tegen ons dat we vooral op het goede pad moesten blijven, geen verkeerde vrienden, geen politie en zo. Ze stimuleerden ook heel erg om niet te gaan drinken, want mijn vader was vroeger alcoholist en daar hebben ze een hoop ellende mee gehad.' Een ander: 'Het belangrijkste vonden mijn ouders dat we goed terecht zouden komen, dat wil zeggen niet in de rotti- gheid, met drugs of wat dan ook.' Bij jongens spelen deze risico's sterker dan bij de meisjes, omdat ze vrijer worden gelaten in hun doen en laten, met alle risico's die daar bij horen.

De middenklassemeisjes: morele en culturele boodschappen

We kunnen ook in deze klasse op grond van de ouderlijke boodschappen een onderscheid maken in twee groepen. In de eerste groep zien we boodschappen met een moreel karakter en in de tweede groep boodschappen waarbij eigen keuzen belangrijk zijn.

De ouders van de meisjes uit de eerste groep zijn niet uit op een maatschappelijke carrière voor hun dochter. Ze zijn in het algemeen ook zelf niet carrièregericht. Het is meer een 'blijven zitten waar je zit'. Ze leven in een sfeer van voorzichtigheid en niet te veel risico's nemen. Ze zijn blij dat ze in een dergelijke goede buurt een huis hebben gevonden, ondanks het feit dat ze de hypotheek soms amper kunnen betalen. Een aantal van hen is afkomstig uit een arbeidersmilieu en het lijkt erop dat ze nog niet verankerd zijn in de middenklasse, en dat hun voorzichtigheid duidt op de angst om terug te vallen. Ook valt op dat in deze groep de meeste ouders voorkomen die kerkelijk georiënteerd zijn. Ze vinden het over het algemeen belangrijk dat hun dochters goede resultaten halen op school en een opleiding volgen, maar dit lijkt bijna een vanzelfsprekendheid. De dochters gaan braaf mee met de stroom en de ouders verwachten dit ook.

De boodschappen van de ouders uit deze groep hebben een moreel karakter. Een meisje zegt: 'Goed proberen te zijn in de zin van als je goed bent voor anderen, dan krijg je dat ook terug. Goed met mensen omgaan betekent dat je bepaalde sociale vaardigheden hebt, ze vonden dat belangrijker dan een carrière.' Een ander: 'Niet alleen voor jezelf leven, maar ook voor mensen in je omgeving iets betekenen.'

Als we deze boodschappen vergelijken met de sociale boodschappen bij de arbeidersmeisjes, dan zien we dat ze beide betrekking hebben op het sociale domein. In de arbeidersklasse spelen ze zich af op een concreet niveau en betreffen ze de eigen groep. Ze zijn een belangrijk overblijfsel van de oude klasse- en buurtsolidariteit en hebben vooral tot doel om de eigen gemeenschap in stand te houden. In de lagere middenklasse is het meer een abstract humanisme dat de dochters wordt voorgehouden, dat zich uitstrekt tot buiten de groepsgrenzen en zich vaak richt op mensen die minder hebben dan zichzelf. We kunnen er duidelijk nog elementen uit een calvinistisch verleden in herkennen. Het gaat bij deze middenklassemeisjes niet alleen om 'een sociaal persoon zijn', maar ook om een sociaal beroepsperspectief. Een respondente:

Werk was belangrijk voor hun, als het maar ten dienste stond van anderen. Verzorgende beroepen, daar ben ik dus ook in terecht gekomen. Secretaresse bijvoorbeeld vond mijn moeder maar niks, want dat was een beroep dat niks inhield.

In de meeste situaties gaan ouders er impliciet van uit dat de dochters gaan trouwen en kinderen zullen krijgen. In één geval moet de dochter proberen een leuke man te vinden met een goede baan en een goed inko-

men, maar dit is een uitzondering. Een paar meisjes krijgen de boodschap mee: 'zorg dat je zelfstandig wordt.' Dit wordt vooral door de moeders geadviseerd, vaak moeders die zelf ambivalent zijn over hun eigen huisvrouwenbestaan en eigenlijk ook andere dingen zoals een goede schoolopleiding en werk hadden gewild. We zien hier ook tegenspraken. Een meisje: 'Aan de ene kant wilden ze dat ik zelfstandig zou worden, maar aan de andere kant wilden ze dat ik me zou onderschikken aan hun en aan mijn toekomstige man.'

Een andere categorie is die waarbij de ouders aan de dochters overbrengen dat het niet zo belangrijk is wat je doet en op welk niveau, als je er maar achter staat en je vervolgens inzet voor het doel dat je je gesteld hebt. Een respondente uit deze groep: 'Je inzetten voor iets en naar je eigen capaciteit iets doen, het geeft niet op welk maatschappelijk niveau.' Een ander: 'De inzet is heel belangrijk voor hun. Je moet je niet ergens van afmaken, wat het ook is.' Weer een ander: 'Je moet een doel hebben, je moet ergens mee bezig zijn en het komt je niet vanzelf aanwaaien, je moet er wel wat voor doen. Bijvoorbeeld sparen vonden ze belangrijk, want daardoor konden zij op een gegeven moment een huis kopen in een buurt waar ze wilden wonen en dat hebben ze toch maar mooi bereikt.'

Deze tweede boodschap komt voor in de milieus waarin er sprake is van vrij veel cultureel kapitaal dat tot uitdrukking komt in het opleidingsniveau van de ouders (ook en vooral van de moeder) en in de levensstijl. We hebben hier te maken met de gevestigde middenklasse. Het idee achter de ouderlijke boodschappen is, dat mensen zelf verantwoordelijk zijn voor hun leven. Deze houding is gebaseerd op bestaanscondities die relatief vrij zijn van de noodzakelijkheid. Je kunt het in feite pas als aan eerdere behoeften voldaan is en als je niet bang hoeft te zijn om in de zorgen te komen of af te glijden.

De middenklassejongens: morele en culturele boodschappen

We zien bij de jongens dezelfde twee groepen als bij de middenklassemeisjes. Een respondent uit de eerste groep: 'Zo eerlijk en integer mogelijk zijn, niet liegen, mensen recht kunnen aankijken, daar praten we nog steeds over. Ik denk zelf dat het nog steeds nodig is om daar met mijn neus op gedrukt te worden.' Een ander: 'Ik denk goed tegenover mensen te zijn, eerlijk zijn, de dingen uitpraten. Dat is belangrijk.' Een derde: 'Trouw naar anderen, eerlijk zijn en als iemand respect en liefde kan uitdragen naar anderen.'

Morele boodschappen betekenen voor jongens iets anders dan voor meisjes. Bij meisjes gaan deze boodschappen over het zorgen voor anderen, voor een gezin of in sociale beroepen. Bij de jongens zijn het bepaalde eigenschappen die gestimuleerd worden, maar ze kunnen worden wat ze willen als ze het maar op deze manier doen. We zien ook bij deze ouders dat ze niet echt uit zijn op een maatschappelijke carrière voor hun zoons. Een jongen: 'Veel geld verdienen vonden ze niet zo belangrijk, wel om een voor jezelf een prettige aanvaardbare levensinvulling te vinden.' Ook voorbeelden spelen een rol:

Ze hebben altijd het beeld van een oom op mij geprojecteerd. Ik was precies zoals hij, ik had dezelfde karaktereigenschappen. Dat vond ik toen heel leuk, hij was de oom. Hij is naar Australië geëmigreerd en is daar directeur geworden van een *high school* en hij kon heel goed met jongeren omgaan. Achteraf merk ik dat dat verhaal heel veel invloed op mij gehad heeft, indirect gaven ze daarmee aan dat ik eigenlijk net zo moest worden als hij.

In deze groep vinden we een paar maatschappijkritische jongens. Ze hebben duidelijke ideeën over hoe de maatschappij er eigenlijk uit zou moeten zien. Eén jongen is jarenlang actief geweest in een aantal actiegroepen.

Een doel hebben in je leven is ook bij de jongens uit de tweede groep een belangrijke boodschap. Een respondent zegt: 'Jezelf een doel stellen, wat het ook is. Dan ben je duidelijk op weg naar iets. Dan heb je iets in je. Je moet ergens mee bezig zijn en dat proberen te bereiken.' Een ander: 'Het hebben van activiteiten, iets creëren, alleen of samen met andere mensen. Dat vonden ze erg belangrijk, actief zijn en geïnteresseerd in anderen.' Bij deze jongens worden doelen centraal gesteld en succes en falen als eigen verdiensten opgevat. Kenmerkend is de opmerking van een respondent over de arbeidersbuurt: 'Als ik daar was geboren, dan had ik denk ik hetzelfde bereikt als nu.'

Deze jongens hebben de neiging om hun toekomst zolang mogelijk open te houden. Rondkijken en daar de tijd voor nemen voordat je aan een gezin of aan een carrière begint, is geen uitzondering. Ze kunnen zich onttrekken aan maatschappelijke disciplineren en hebben tijd om te experimenteren (vgl. Abma 1990). Ook kunnen ze soms lang over hun studie doen, dat is niet echt een probleem. Eén jongen ging na zijn rechtenstudie een tijd naar het buitenland om rond te kijken:

Na mijn afstuderen heb ik een jaar in Australië gewoond. Ik heb een enkele ticket gekocht. Ik kende er niemand. Ik wilde mezelf in een heel andere omge-

ving plaatsen om te bewijzen dat ik kon overleven. Als het dan goed ging, dan ging ik weer verder, dan was de uitdaging over.

Er zitten risico's in, je speelt niet op safe en het kan helemaal fout gaan, maar een geërfd en daardoor natuurlijk lijkend optimisme van zowel ouders als zonen ligt er aan ten grondslag. Een respondent: 'Bij ons thuis was altijd wel een optimistische sfeer van: als je iets wil bereiken dan kun je dat ook.'

Twee jongens hebben een vader met een eigen bedrijf. Van jongsaf aan is het duidelijk dat zij het bedrijf zullen overnemen en dit heeft hun beroepsaspiraties in belangrijke mate gevormd. In deze groep vinden we ook de carrièreplanners. Ze zijn op een rationele manier met hun toekomst bezig en het daagt ze uit om te kijken hoever ze hierin kunnen komen. Er zijn uitspraken over 'binnen zijn op je veertigste'. Dan moet je het gemaakt hebben. De beroepsloopbaan van de vaders is voor sommigen een voorbeeld. Ze concurreren met hem en willen het eigenlijk beter doen. Een respondent vertelt: 'Mijn vader heeft een enorme drive om zichzelf te ontwikkelen en ergens te komen. En dat is hem ook gelukt, zijn zaak is een groot succes.' Een andere:

Ik vond de manier waarop mijn vader werkte en de dingen die hij daarin bereikte altijd zeer inspirerend. Ik denk dat ik toen nog vreselijk onder de indruk van hem was. Hij had en heeft een energie die ik niet heb. Ik ben echter intellectueler dan hem en heb meer spraak.

De individualisten komen in deze groep het meest voor: het zijn zoekers. Een jongen: 'Mensen zoals ik zijn individualisten, ze hebben maar één ding gemeen namelijk dat ze hun eigen weg gaan, maar ook uiteindelijk zelf hun dingen bereiken.' Of een uitspraak als: 'Ik ben nu aan het aftasten wat ik verder zou willen.'

In deze groep zien we dat het verwerven van cultureel kapitaal een doel in zichzelf kan zijn: kunst, cultuur, muziek, het hoort erbij voor ze. In vergelijking met de arbeidersbuurt, waar de levenslopen al vroeg vastliggen is dit een belangrijk verschil.

Conclusies

Gezien het vrij kleine aantal respondenten is enige voorzichtigheid op zijn plaats bij het trekken van conclusies. Toch is er een aantal tendensen

zichtbaar. De onderscheidingen op grond van de ouderlijke boodschappen binnen de sociale klassen komen overeen met wat we in de literatuur terugvinden over het karakter van de klassefracties binnen beide groepen (vgl. Golthorpe 1980; Hamnett e.a. 1989).

Allereerst bestaat er een duidelijke relatie tussen de ouderlijke boodschappen en de maatschappelijke positie die de ouders innemen. Ouders uit de arbeidersklasse geven andere boodschappen aan hun kinderen dan ouders uit de middenklasse. Zo is het opmerkelijk dat er in de arbeidersmilieus meer *waarschuwingen* aan de kinderen worden gegeven, gebaseerd op een grotere bestaanonzekerheid en op de angst om af te glijden of terug te vallen, bijvoorbeeld de angst om werkloos te worden. In de middenklassemilieus zien we meer *adviezen* aan de kinderen. Het is een cultuur die relatief vrij staat van de noodzakelijkheid en meer mogelijkheden biedt voor persoonlijke ontplooiing.

De vier groepen zijn wat betreft de ouderlijke boodschappen als volgt te typeren. De traditionele arbeidersgroep is vooral gericht op 'gezelligheidsculturen' met een duidelijke scheiding tussen mannen- en vrouwenrollen. Meisjes worden vooral aangesproken op hun 'sociale' rol, de jongens vooral op hun kostwinners-verantwoordelijkheid. We zien een sterk arbeidsethos dat mede gebaseerd is op de behoefte aan een zeker bestaan. Bij een aantal andere ouders leeft de angst dat hun zonen hier niet aan kunnen voldoen. Zij waarschuwen hun vooral om op het rechte pad te blijven. Opvallend is dat een aantal arbeidersmeisjes door de ouders gestimuleerd wordt om uit het eigen milieu te komen, terwijl we deze boodschap bij de jongens nauwelijks vinden. Hoe we dit kunnen interpreteren is op grond van het materiaal moeilijk te zeggen. Het kan zijn dat we vooral jongens hebben geïnterviewd die afkomstig zijn uit de 'lagere' beroepsniveaus van de groep, maar het kan ook zijn dat ouders verwachten dat dochters ook via een partner maatschappelijk kunnen stijgen. Het is in ieder geval een vraag om nader te onderzoeken.

In de middenklasse zien we ook twee groepen en we kunnen bij de eerste groep spreken van ouderlijke boodschappen voor zowel zonen als dochters die een moreel karakter dragen. Bij meisjes heeft deze boodschap betrekking op de zorg voor anderen, voor een gezin of in een sociaal beroep; bij de jongens op morele karaktereigenschappen die gestimuleerd worden (en bij een paar jongens in idealisme). In de meer gevestigde middenklasse leggen ouders de nadruk op doelen die hun kinderen kunnen ontwikkelen. In deze groep zien we een sterke tendens om zelf richting te geven aan mogelijkheden en kansen, waaraan een historisch gegroeid optimisme ten grondslag ligt. Zelfontplooiing en het verwerven van cultureel kapitaal zijn belangrijk. Bij de jongens staat de carrière

centraal, meer dan bij de meisjes, maar beide groepen zijn geneigd om hun toekomst zo lang mogelijk open te houden.

Voor beide klassen is het nog steeds zo dat de raadgevingen bij jongens te maken hebben met het centrale aspect van hun identiteit, namelijk betaald werk en bij vrouwen met het centrale aspect van de vrouwelijke identiteit, namelijk het gericht zijn op anderen en op de zorg voor anderen. Alleen in de middenklassegroep zien we soms minder seksspecifieke boodschappen. Hier wordt zelfstandigheid voor vrouwen sterker gestimuleerd door ouders en dan vooral door de moeders en is het niet meer altijd automatisch zo dat een dochter later wel zal gaan trouwen en kinderen zal krijgen.

Ik heb in dit artikel laten zien hoe de boodschappen er concreet uitzien en kunnen vaststellen dat het niet alleen maar persoonlijke mededelingen van ouders zijn, maar dat er patronen in zitten die zowel klasse- als seksegebonden zijn. Ouderlijke boodschappen geven in eerste instantie richting aan de aspiraties van kinderen en ze markeren de grenzen waarbinnen die zich kunnen ontwikkelen. Een kind zal dus in eerste instantie klasse- en seksegebonden aspiraties ontwikkelen. Maar het staat, zeker later, aan méér socialiserende invloeden bloot, zoals de school, het werk en vriendengroepen die ook hun invloed hebben op de aspiraties van kinderen. Het empirisch materiaal laat zien hoe richtinggevend de ouderlijke boodschappen zijn en hoezeer deze neigen naar een bestending van bestaande klasse- en seksegrenzen.

Noten

1. Wat er van de kinderen terecht komt, valt buiten het kader van dit artikel. Zie hiervoor mijn proefschrift: *Begrensde aspiraties. De aspiraties van jonge mensen uit verschillende klassen vergeleken* dat ik eind 1994 hoop af te ronden.

2. Het begrip noodzakelijkheid is van Bourdieu, die het in *La Distinction* heeft over de 'smaak van de noodzakelijkheid' die vooral in arbeidersmilieus

voorkomt. Groepen die over weinig economisch en cultureel kapitaal beschikken bevinden zich volgens hem in 'het rijk der noodzakelijkheid'. Ze moeten zich zien te behelpen met het weinige dat ze hebben, waardoor de functionaliteit van iets gaat overheersen (Bourdieu 1984).

Literatuur

- Abma, R., *Jeugd en tegencultuur*. Nijmegen: Sun, 1990.
- Bott, E., *Family and Social Network*. London: Tavistock, 1957.
- Bourdieu, P. & J.C. Passeron, *Reproduction in Education, Society and Culture*. London: Sage, 1990.
- Bourdieu, P., *Distinction, A Social Critique of the Judgement of Taste*. London/New York: Routledge & Kegan Paul, 1984.
- Elias, N. & J.L. Scotson, *De gevestigden en de buitenstaanders*. Utrecht/Antwerpen: Het Spectrum, 1965.
- Elster, J., *Sour Grapes, Studies in the Subversion of Rationality*. Cambridge: University Press, 1983.
- Gemeente Utrecht, *Standstatistiek Sociale groep en positie in het beroep naar leeftijd en geslacht*. Gemeente Utrecht: Afdeling Bestuursinformatie, 1992.
- Golthorpe, J.H., *Social Mobility and Class Structure in Modern Britain*. Oxford: Clarendon Press, 1980.
- Gomperts, W., *De opkomst van de sociale fobie*. Amsterdam: Bert Bakker, 1992.
- Grotenhuis, H. te, *Bijstandskinderen. Opgroeien aan de rand van de verzorgingsstaat*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 1993.
- Hamnett, C., L. McDowell & P. Sarre (eds.), *The Changing Social Structure*. London: Sage, 1989.
- Lewin, K., T. Dembo, L. Festinger & P. Sears, Level of Aspiration. In: J. Hunt, *Personality and the Behaviour Disorders*. Vol.1., New York: Ronald Press Company, 1944.
- MacLeod, J., *'Ain't no makin' it'. Leveled Aspirations in a Low-Income Neighborhood*. London: Tavistock Publications, 1987.
- Merton, R.K. & A.K. Rossi, Reference Group Theory and Social Mobility. In: R. Bendix & S.M. Lipset, *Class Status and Power*. London: Routledge & Kegan Ltd, 1953.
- Parkin, F., *Class Inequality and Political Order*. London: Paladin Books, 1972.
- Turner, R.H., *The Social Context of Ambition. A Study of High-school Seniors in Los Angeles*. San Francisco: Chandler Publishing Company, 1964.
- Veltman, M. & I. Rohde, *Barometer Sociale achterstand, de situatie in 1990-1991*. Gemeente Utrecht: Afdeling Bestuursinformatie, 1990.
-
-